

„...CONTRA DEI ADVERSARIOS ET HOSTES CRUCIS CHRISTI...”

A johanniták katonai tevékenysége a XIII–XIV. századi Magyarországon

A tanulmányunk címében szereplő idézet II. András királynak az V. keresztes hadjárat során a Szentföldön kiadott 1217-es okleveléből származik.¹ Az oklevél és a benne szereplő adományok meglehetősen közismertek, de az talán kevésbé, hogy a magyar uralkodó nemcsak Guarin de Montague-val a johannita nagymesterrel találkozott, de pontos képet alkotott a johanniták hármass tevékenységéről is. Kissé talán meglepő, hogy egy több mint fél évszázada Magyarországon is megtelepedett rend tevékenységéről a Tengerentúlon lehet pontos ismereteket szerezni. Kicsit közelebről szemlélve az eseményeket ugyanakkor nyilvánvalóvá válik, hogy Szt. János testvéreinek tevékenysége az első évszázadban alapos változáson ment keresztül, másrészt komoly regionális különbségek figyelhetők meg a rendi szerepvállalásban, nemcsak a Szentföld és az európai rendtartományok között, de ez utóbbiak még egymáshoz viszonyítva sem voltak egységesek. Ily módon már jóval kevésbé meglepő, hogy a magyar rendtartomány tevékenységének ismerete nem feltétlenül merítette ki a lehetséges rendi funkciók körét.

A forrás szerint a magyar királyt lenyűgözte, hogy a rend tagjai a szegények és rászorultak megszámlálhatatlan sokaságát látják el nap mint nap, halottakat temetnek el a kelendő végtisztesség megadása mellett és nem utolsósorban Krisztus keresztyének ellenségei ellen küzdenek lankadatlanul. Személyes benyomásként hat az oklevél narrációja, de egyúttal a rendi tevékenység summázatának is tekinthetnénk ezt a néhány sort. Bár a rend eredetileg a szegények és rászorultak gondozását tűzte ki célként, ennek már a kezdetektől, azaz az 1100-as évek elejétől része volt, hogy eltemették azokat a halottakat,² akik számára a végtisztesség valamilyen oknál fogva nem adatott volna meg másként. Ez állandó feladatot adhatott a legszegényebbek és a Szentföldön elhunyt zarándokok esetében,³ de meglehetősen sajátos esetekről is tudunk: Angliában a johanniták összegyűjtötték és eltemették a kivégzett bűnözők holttestét.⁴

¹ *Georgius Fejér*: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. k. Budae, 1829–1844. (A továbbiakban: *Fejér CD.*) III/1. k. 239–243. o.; *Joseph Delaville Le Roulx*: Cartulaire général de l'ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem (1100–1310), I–IV. k. Paris, 1894–1906. (A továbbiakban: *Cartulaire.*) №. 1590.; *Theiner Augustinus*: Vetera Monumenta Historica Hungarum Sacram Illustrantia, 1216–1352. I–II. k. Romae, 1859–1860. I. k. 16. o.; *Szentszék Imre – Borsa Iván*: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critica diplomatica. I–III. k. Budapest, 1923–1943, 1961. (A továbbiakban: *RA.*) №. 328.

² Erről legújabbán ld. *Jonathan Riley-Smith*: Templars and Hospitallers as professed religious in the Holy Land. The Convey Lectures in Medieval Studies. Notre Dame, 2010. 23–24. o.

³ *Martin Aurell*: Nécropoles et donats: Les comtes de la maison de Barcelone et l'Hôpital (XII–XIII siècles). *Provence historique*, 45. (1995.) 7–23. o.; *Dominic Selwood*: Knights of the Cloister: Templars and Hospitallers in Central-Southern Occitania, c.1100–c.1300. Woodbridge, 1999. 90–97. o.; *Damien Carraz*: Les ordres militaires et la ville (XII – début du XIV siècle): L'exemple des commanderies urbaines de la basse vallée du Rhône. *Annales du Midi*, 114. (2002.) 287–289. o.; *Jonathan Riley-Smith*: The Death and Burial of Latin Christian Pilgrims to Jerusalem and Acre, 1099–1291. *Crusades*, 7. (2008.) 177–179. o.

⁴ *Ralph P. Pugh*: The Knights Hospitallers of England as Undertakers. *Speculum*, 56. (1981.) 566–574. o.

Manapság közhelyszámba megy, ha a johanniták lovagrend voltát és ezáltal katonai tevékenységét emlegetjük, hiszen mi más lehetett egy katonai testület *par excellence* tevékenysége. Feltehetően II. András is hasonlóan vélekedett, még akkor is, ha a XIII. század elejére még nem ment teljesen feledésbe, hogy a rend eredeti célkitűzései között nem szerepelt a keresztény hit vagy az Egyház fegyveres védelme. Abban ma már a szűkebb értelemben vett szakterület művelői is egyetértenek,⁵ hogy a militáns szerepvállalás csak a megalakulást követő három évtized múlva vette kezdetét és az 1160-as évekre teljessé vált ki. Az új irány olyannyira meghatározóvá vált a rend tevékenységében, hogy III. Sándor pápa *Piam admodum* kezdetű levelében kénytelen volt figyelmeztetni a johannita nagymestert és testvéreit az 1170-es évek végén, hogy elsődleges feladatuk továbbra is szegények szolgálata.⁶ Az 1187-es hattíni vereség, majd ezt követően Jeruzsálem elvesztése bizonyosan az ellenkező irányba terelte a rendi vezetést és a katonai szerepvállalás nyilvánvalóbbá vált, mint korábban valaha.⁷

A johanniták magyar királyságbeli megtelepedése és korai története is hasonló jegyeket hordoz magán, legalábbis megítélésünk szerint. Az utóbbi negyedszázad során megjelent szakmunkák ismeretében nehezen tartható álláspont, hogy a hazánkban megtelepedett johannitákat illetően a II. keresztes hadjárat során átvonuló lovagok indították II. Gézárt arra, hogy Szt. János testvéreit letelepítse a Magyar Királyság területén.⁸ Meglehetősen valószínűtlen feltételezés, hiszen a rend tagjai technikai értelemben nem voltak és nem is lehettek keresztesek, mi több, a II. keresztes hadjárat idején még bizonyosan nem vonultak együtt keresztes esküt tett hitsorsosaikkal. Még az első hazai, királyi hozzájárulással tett magánadomány sem említette a rend katonai tevékenységét, avagy a Szentföld fegyveres védelmét és az átadott javokról úgy rendelkezett, hogy *fratres et sancti pauperes hospitalis domus ad honorem et laudem dei* örökre megtarthassák.⁹ Jóllehet ekkortájt már az európai johannita rendtartományokban megjelentek a militáns szerep

⁵ R. C. Smail: *Crusading Warfare, 1097–1193*. Cambridge, 1956. 95–96. o.; Rudolf Hiestand: *Die Anfänge der Johanniter*. In: Joseph Fleckenstein – Manfred Hellmann (hrsg.): *Die Geistlichen Ritterorden Europas*. (Vorträge und Forschungen 26.) Sigmaringen, 1980. 68. o.; Alan Forey: *The Militarisation of the Hospital of St. John*. *Studia Monastica*, 26. (1986.) 87–88. o.; Michael Gervers (ed.): *The Cartulary of the Knights of St. John of Jerusalem in England: prima camera*, Essex. Oxford, New York, 1996. ci-cii. o.; Anthony Luttrell: *The Earliest Hospitallers*. In: Benjamin Z. Kedar – Jonathan Riley-Smith – and Rudolf Hiestand (ed.): *Montjoie: Studies in Crusade History in honour of Hans Eberhard Mayer*. Aldershot, 1997. 37. o.; Luis García – Guijarro Ramos: *La militarización de la Orden del Hospital: líneas para un debate*. In: *Ordens Militares: guerra, religião, poder e cultura – Actas do III Encontro sobre Ordens Militares*, vol. 2. Lisboa, 1999. 293–302. o.; A legmarkánsabb állásponhoz ld. Jochen Burgtorf: *Structures in the Orders of the Hospital and the Temple (Twelfth to Early Fourteenth Century) – Select Aspects*. In: Zsolt Hunyadi – József Laszlovszky (ed.): *The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*. (CEU Medievalia, 1.) Budapest, 2001. 379–382. o.; *Uő.*: *The central convent of Hospitallers and Templars. History, organization, and personnel (1099/1120–1310)*. (History of Warfare, 50.) Leiden–Boston, 2008. 43–44. o.

⁶ C.1178–1180. Cartulaire. №. 527.

⁷ Judith Bronstein: *The Hospitallers and the Holy Land: Financing the Latin East, 1187–1274*. Woodbridge, 2005. 103–105. o.

⁸ A teljesség igénye nélkül: *Reiszig Ede*: *A jeruzsálemi Szent János lovagrend Magyarországon*. I–II. k. Budapest 1925–1928. I. k. 22. o. és öt követve *Kozák Károly*: *Téglából épített körtemplomaink és centrális kápolnáink a XII–XIII. században*. (A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1976–77). 80. o.; *Hársing László – Kozák Károly*: *A johanniták a középkori Magyarországon*. *Világosság*, 20. (1979.) 692–693. o.

⁹ Magyar Országos Levéltár, Collectio Antemohacsiana, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (A továbbiakban: Df.) 290 939. Kiadásai (olvasati eltérésekkel): *Fejér* CD II. k., 174–175. o.; Hazai Okmánytár. Szerk.: Nagy, Imre et al. I–VIII. k. Győr, Budapest, 1865–1891. (A továbbiakban: HO.) VII. k. 1–2. o.; Cartulaire. №. 368.

erősítésére szolgáló *pro defensione sancte terre*-típusú adományok.¹⁰ Arról sajnos nincsenek híreink, hogy a hatalmas szentföldi emberveszteség pótlásából a hazai johanniták bármilyen módon kivették-e a részüket, de a rend szabályzatát ismerve azt kell gondolnunk, hogy a *responsiót*,¹¹ azaz az éves nettó bevétel harmadrészét rendszeresen elküldték Jeruzsálembe.

Az első katonainak nevezhető szerepvállalás visszavezet bennünket II. András fent említett keresztes hadjáratához.¹² A johanniták már az előkészületek során szerephez jutottak, midőn III. Honorius pápa, a készülődő keresztes hadjárat pénzügyi támogatását megalapozandó, kivetette a tizedhuszadot (*vicesima*) és ennek beszédésével a hazai (az esztergomi érseki tartományban lévő) templomosokat és johannitákat kérte föl 1216 őszén.¹³ De nemcsak a pápa, hanem a Szentföldre induló magyar király is igénybe vette a rend szolgálatait. 1217 első felében a magyarországi johannita perjel és Sándor erdélyi prépost a király követeiként kötöttek szerződést a velencei dózsával,¹⁴ amelynek révén a magyar király hajókat bérelt a városállamtól, hogy seregét át tudja szállítani a Tengerentúlra. Ennek kapcsán szeretnénk felhívni a figyelmet egy magát régóta tartó félreértésre. A szerződés szövegében a johannita tartományi perjel P. siglával van jelölve és azt a szöveg kiadója, Wenzel önkényesen Pontius de Crucera egészítette ki, aki valójában a templomos tartományi mester volt ebben az időszakban. A johannita tartományi mester nevét ugyan nem ismerjük, de véleményünk szerint nem zárható ki, hogy azonos a forrásokban 1216-ban feltűnő Pethe mesterrel. A szakirodalom részben Reiszig¹⁵ nyomán, a győri johanniták első preceptorának tekinti, de – megítélésünk szerint – nem az. Bár ispotályos jelenlétről, illetve érdekeltségekről már az Árpád-korban van tudomásunk, az első ismert győri preceptor az itáliai Pietro de Gragnana volt 1329-ben.¹⁶ Vélhetően Reiszig abból következtetett, hogy az Uros pannonhalmi apát és János *comes* között létrejött megállapodást a győri káptalan foglalta írásba, így kézenfekvőnek tűnt számára, hogy a tanúként megnevezett Pethe johannita mestert (*magister*) a győri *preceptorium*hoz kapcsolja. De ez nemcsak azért aggályos, mert a győri rendház létrejöttére csak jóval későbből vannak adataink, hanem azért is, mert a rendi nomenklatúra a *magistert* a tartományi perjel (*prior*) szinonimájaként használta, míg a rendházak élén álló parancsnokokat *pre-*

¹⁰ Michael Gervers: Pro defensione sancte terre: the Development and Exploitation of the Hospitallers' Landed Estate in Essex. In: Malcolm Barber (ed.): The Military Orders. Fighting for the Faith and Caring for the Sick. Aldershot, 1994. 3–20. o.

¹¹ Ld. § 6. Homonnai Sarolta – Hunyadi Zsolt: Regula Hospitalis Sancti Johannis Jerosolomitani. A johannita lovagrend regulája. In: Koszta László (szerk.): Capitulum I. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből. Szeged, 1998. 181. o.

¹² A hadjáratról legutóbb, összefoglaló jelleggel ld. Veszprémy László: II. András magyar király keresztes hadjárata, 1217–1218. In: Magyarország és a keresztes háborúk. Lovagrendek és emlékeik. Szerk.: Laszloszky József, Majorossy Judit, Zsengellér József. Gödöllő–Máriabesnyő, 2006. 99–111. o.; Uő: Magyarország és a keresztes hadjáratok. In: Uő: Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztesek, hadmérnökök a középkori Magyarországon. [Budapest], 2008. 103–113. o.

¹³ Theiner I. k., 3–4. o.; Fejér CD III/1. k. 183–185. o.; Wenzel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár. Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. I–XII. k. Pest, 1860–1874. (A továbbiakban: ÁUO.) I. k., 142. o.; Cartulaire. №. 1483.; Reiszig: i. m. I. k., 32. o.: esztergomi johannitákról beszél.

¹⁴ ÁUO VI. k., 380–383. o.

¹⁵ Reiszig: i. m. II. k., 61., 69. o.

¹⁶ Vö.: Hunyadi Zsolt: The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary, c.1150–1387. (METEM Könyvek 70. CEU Medievalia 13.) Budapest, 2010. 70–71., 123–124. o.

ceptor vagy (mint pl. Sopron esetében) *commendator* néven emlegette. A tartományi mester Uros apát közelében, illetve Győrben való tartózkodására pedig éppen elég indokot szolgáltatott a pannonthalmi bencésekkel folytatott vita a somogyi tizedekről, amelyek egy fontos fejezetére éppen 1216 áprilisában került sor és III. Ince pápa részben éppen a győri püspököt bízta meg a vizsgálattal.¹⁷

Nem kevésbé kérdéses a hazai johanniták további részvétele, illetve szerepvállalása az V. keresztes hadjárat eseményeiben. Bár Reiszig és mások részben az ő kutatásaira alapozva elfogadják a johanniták részvételét a hadjáratban,¹⁸ a kutatás tulajdonképpen átsiklott afölött, hogy a rend monográfusa egyértelműen szétválasztotta a „hazai” és a szentföldi johannitákat. Ha szemügyre vesszük a hazai résztvevők listáját,¹⁹ feltűnik, hogy egyetlen János-lovag sem szerepel rajta, de a király szentföldi tartózkodása alatt született oklevelek²⁰ sem tesznek említést a környezetében Magyarországról érkezett és a Szentföldön állomásozó johannitákról. A történeti hűség kedvéért talán azt is illik szóba hoznunk, hogy a magyar uralkodó jelentős adományokat tett Crac des Chevaliers és Margat várainak, amelyet néhány évvel később meg is erősített,²¹ de végül sem ő, sem pedig utódja, IV. Béla nem fizette meg. Ez utóbbi még évtizedekkel később, az 1250-es évek végén is dacolt IV. Sándor pápa figyelmeztetéseivel és feddésével.²² Sőt, a helyzet pikantériája, hogy a margat-i tartózkodás során éppen a johanniták kölcsönöztek a magyar kereszteseknek. Szák nembeli Barc fia Miklós 1218 januárjában a johannita nagymestertől vett fel 1500 bizánci arany kölcsönt azzal az ígérettel, hogy azt majd a magyar perjelnek fogja visszafizetni.²³ Az V. keresztes hadjárat johannita érintettségének még egy mozzanata ismert, amikor a hazaútban Leó örmény király leányával eljegyzett András herceget apja Örményországba küldte és a pápától azt kérte, hogy a templomosok és johannitákat rendelje az ifjú segítésére a távoli helyen.²⁴

A következő nagy fejezetet és megméretetést – nemcsak a hazai johanniták, de az egész ország számára is – a tatárjárás jelentette. Ma sem ismert pontosan, milyen és mekkora segítséget nyújtottak IV. Bélának a mongolok elleni védekezésben Szt. János testvérei. Reiszig források megnevezése nélkül vélelmezte, hogy a johanniták részt vet-

---

¹⁷ Erdélyi László – Sörös Pongrác: A pannonthalmi Szent-Benedek-rend története. I–XII. k. Budapest, 1902–1916. I. k. 164., 638–639. o.; ÁUO VI. k., 377–379. o.; Fraknói Vilmos: Veszprémi püspökség római oklevéltára, 1103–1526. I–III. k. Budapest, 1896–1907. I. k. 36–37. o.; Cartulaire. №. 1472. Knauz Ferdinandus et al.: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–IV. k. Esztergom, Budapest, 1874–1999. (A továbbiakban: MES.) I. k. 210. o.; Fejér CD III/1. k., 228–230. o.

¹⁸ Reiszig: i. m. I. k., 33. o. Vö. Borosy András: Egyház és honvédelem az Árpád-korban. Hadakozó egyházak, szerzetes lovagrendek. *Hadtörténelmi Közlemények*, 100. (1987.) 220. o.

¹⁹ Veszprémi: i. m. 2006. 109. o.; Veszprémi: i. m. 2008. 117–118. o. Ld. még James Powell: *The Anatomy of a Crusade, 1213–1221*. Philadelphia, 1990. 209–246. o.

²⁰ Pl. Jakab akkói püspök levele: Fejér CD VII/1. k., 197–198. o. II. András adományai: ÁUO I. k., 140–142., 156–158. o., Fejér CD III/1. k., 242. o.; Theiner I. k., 14–18. o.; Cartulaire. №. 1613–1616.

²¹ 1225. Cartulaire. №. 1803.

²² Fejér CD IV/2. k., 466–469., 504–506. o.; ÁUO II. k., 301–303. o., Theiner I. k., 236–238. o.; Cartulaire. №. 2896, 2920.; MES I. k., 454. o.

²³ Cartulaire. №. 1605.; Reinhold Röhrich: *Regesta Regni Hierosolymitani, 1097–1291*. Innsbruck, 1893. №. 908a. A lovagrendek ilyen tevékenységéről ld. Burgtorf: i. m. 2008. 282–283. o.

²⁴ Fejér CD III/1. k., 250–254.; Theiner I. k., 20–21. o.

tek a muhi csatában,²⁵ sőt olyan kutató is akad, aki az ütközetben elesett János-lovagokról is tud,²⁶ de a ránk maradt forrásokból csak a templomosok jelenléte bizonyítható.²⁷ Az mindenesetre hihetőnek tűnik, hogy a Tengeremellékre menekülő király testőrségéhez az események egy pontján csatlakoztak. Rogerius mester híradásának idevágó része ma ismert formájában bizonyosan későbbi kezek munkáját is magukon viselik, mert a királyt kísérő johannitákról mint ródoszi lovagokról tesz említést,²⁸ amely nyilvánvaló anakronizmus, hiszen a rend csak 1310-re foglalta el a szigetet és feltehetően még évtizedekig tarthatott, mire a „ródoszi” jelző állandósult a lovagok neve előtt. Az azonban nagyon valószínű, hogy a rend tagjai elkísérték a királyt Trauba vagy legalábbis a dalmát partvidékre.²⁹ Ezt valószínűsíti a székesfehérvári johannita konvent 1243-as oklevelének *corroboratiója*, amely a konventi pecsét hiányát a következőképpen indokolta: „...proprium sigillum nostrum erat in maritima propter metum tartarorum”.³⁰ Feltehetően a Fehérvárról elmenekült rendtagok magukkal vitték mobilizálható értékeiket, köztük a konvent levéltárát és pecsétjét is, amely a nem szűnő félelem miatt a Tengeremelléken maradt. Ezt a feltételezést támogatja az a tény is, amely szerint Rembald de Voczon, a magyar–szlávón johannita tartomány perjele 1243 novemberében is a dalmát partokon tartózkodott, amire egy Trauban keltezett oklevél tanúnévsora utal.³¹ Tartós „távollétére” utalhat az a rendi gyakorlatban fölöttébb szokatlan megoldás, hogy 1243-ban a magyar tartomány helyetttest állított a budai káptalan egyik kanonokjának személyében.³² A johanniták tevékeny részvételére pusztán közvetett információink vannak és ezek értelmezése sem egyértelmű. A korábbi történetírás által 1250 és 1254 közé datált, pusztán napi keltezéssel (november 11.) ellátott, és újabban 1247-re tett,³³ a pápának címzett ún.

²⁵ *Reiszig*: i. m. I. k., 56–57. o.; Veszprémi László bizonyosnak tekinti a johanniták jelenlétét Muhinál. *Veszprémi László: Újabb szempontok a tatárjárás történetéhez.* (A továbbiakban: *Veszprémi* 2003.) In: Tatárjárás. Szerk.: Nagy Balázs. Budapest, 2003. 387. o.

²⁶ *Borosy*: i. m. 220. o.

²⁷ Ld. Tamás spalatói főesperes *Historia Salonitana* 36. fejezetét: *Damir Karbić et al., ed. and tr.: Archdeacon Thomas of Split: History of the Bishops of Salona and Split.* (CEMT 4.) Budapest, New York, 2006. 264–267. o.

²⁸ „...rex Bela marittimis de partibus per cruciferos de insula Rodi... de recessu Tartarorum in Hungariam venit...” ‘Rogerii carmen miserabile.’ In: *Scriptores Rerum Hungaricarum.* I–II. k. Ed.: *Emericus Szentpétery.* Budapest, 1937–1938. II. k. 588. o. Az interpoláció tényét már Juhász László, a szöveg gondozója is jelezte jegyzeteiben. Újabb kiadását ld. *János M. Bak, Martyn Rady, László Veszprémi: Anonymus and Master Roger.* CEMT 5. Budapest, 2010. 225. o. Ld. még *Peter Jackson: Keresztes hadjárat a mongolok ellen.* In: Tatárjárás, i. m. 353. o.

²⁹ *Reiszig*: i. m. I. k., 56. o. A királyi udvar meneküléséről ld. *James Ross Sweeney: „Halálfélelelmtől üzeve”:* menekültek és menekülő népek a magyarországi tatárjárás idején. In: Tatárjárás, i. m. 429–433. o.

³⁰ ÁUO VII. k., 144–145. o.; Vö. *Hunyadi Zsolt: A székesfehérvári johannita konvent hiteleshelyi tevékenysége az Árpád-korban.* In: *Capitulum I. Tanulmányok a középkori magyar egyház történetéből.* Szerk.: *Kosztai László.* Szeged, 1998. 40–41. o.

³¹ „...Testes sunt Rambaldus preceptor domus Hospitalis per totam Hungariam...” *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae.* Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, I–XVIII. k. Szerk.: *Marko Kostrenčić, Tadija Smičiklas.* Zagreb, 1904–1998. (A továbbiakban: *Smičiklas.*) IV. k. 205–206. o.

³² ÁUO VII. k., 144–145. o.

³³ *Fejér* CD IV/2. k., 218–224. o. (1254-es évszámmal): „a nullo Christianorum Europae Principe, seu gente alicuius iuuaminis emolumentum recepimus; nisi a domo Hospitalis Hierosolymitani, cuius fratres nuper ad requisitionem nostram arma sumserunt contra paganos et Schismaticos, ad defensionem regni nostri et fidei christianae; quos iam partim collocaimus in loco magis suspecto” *Theiner* I. k., 230–232. o. Magyar fordítása

tatár levélben IV. Béla arról panaszkodott, hogy „Európa egyetlen uralkodójától vagy népétől sem kaptunk valamiféle előnyös segítséget, csak a jeruzsálemi ispotályos háztól, amelynek tagjai nemrég fegyvert öltöttek a pogányok és a szakadárok ellen, országunk és a keresztény hit védelmére”. Bár nem kizárt, hogy burkolt utalás rejtőzhet a szövegben az 1241–42. év konkrét történéseire, mégis valószínűbbnek tűnik, részben éppen a levél folytatásából,³⁴ hogy a király a néhány hónappal korábbi eseményekre utalt.³⁵ Bár 1247 februárjában IV. Ince azt ígérte, hogy egy újabb tatár betörés esetén Európa kereszteseit küldi segítség gyanánt,³⁶ feltehetően a magyar király kezdett türelmetlenné válni, hiszen a keresztes hadjárat szervezése már 1244 óta napirenden volt. Ha hihetünk a novemberi levél 1247-es keltésében, akkor valószínűsíthető, hogy Béla már ekkor tárgyalásokat folytatott a johannita Rembalddal, aki ekkor már nemcsak magyar–szlávón perjel volt, hanem a tengeren inneni részek mestere is.³⁷ A kronológiát látszik erősíteni, hogy a következő év nyarán már a pápa is ezt a védekezési stratégiát látszott támogatni. 1248. június 24-iki levelével³⁸ a harcolók számát kívánta növelni és ezt elősegítendő – a lovagrendek esetében meglehetősen szokatlan módon³⁹ – ugyanolyan bűnbocsánatot ígér a johannitáknak és a velük a mongolok ellen harcolóknak, mint a szentföldi kereszteseknek.⁴⁰ Nem ismeretes, hogy IV. Béla mennyiben tartotta szem előtt a II. András által elképzelt határvédelmi rendszert, amelyet apja 1211 és 1225 között a Német Lovagrenddel a Barcaságban meg is valósított,⁴¹ annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy a megállapodás júniusra megszületett. Ennek értelmében a király hatalmas területeket adott át a lovagoknak a Szörénységben részben határvédelmi, részben telepítési célokkal. Bár a tör-

---

(1250-es évszámmal): *Katona Tamás* (szerk.): A tatárjárás emlékezete. Budapest, 1987. 341–344. o. Újabb kiadása: *Tatárjárás*, i. m. 196–198. o. A datálásról és a levél háttéréről ld. *Senga Toru*: IV. Béla külpolitikája és a IV. Incéhez intézett tatár-levele. *Századok*, 121. (1987.) 606–609. o. A szerző utal arra, hogy az 1248-as keltetés sem zárható ki, de 1247 novemberét valószínűbbnek tartja. Bár nem fogalmazta meg, de feltehetően azért is vélte így, mert Béla 1247-es itineráriumába beilleszthető a sárospataki tartózkodás, míg az egy évvel későbbi tartózkodása kevésbé ismert.

³⁴ „Egy részüket már el is helyeztük a legveszélyeztetettebb helyen, ti. a kunok és bolgárok határán, a Dunán túl, ahol már országunk megszállása idején is behatolt hozzánk a tatárok serege”.

³⁵ A korábbiakat illetően ráadásul némileg túlzó lenne, mert a németek a meghirdetett keresztes hadjárat hírére kardot kötöttek. A vállalkozás szervezése azonban egy ponton megrekedt. Ld. erről: *Veszprém*: 2003. 388–389. o.

³⁶ *Fejér* CD IV/1. k., 461–462. o. *Theiner* I. k., 203–204. o.

³⁷ Pontosan nem rekonstruálható jogosítványokkal rendelkezett a rend tartományi perjelei felett. Az 1270-es évekre ezekből a regionális egységekből alakultak ki a nyelvek (*linguae*). Egy német történész szerint Rembald a császári érdekeltségbe tartozó területek mestere volt. Ld. *Karl Borchardt*: The Hospitallers, Bohemia, and the Empire, 1250–1330. In: *Mendicants, Military Orders, and Reginalism in Medieval Europe*. Ed. by Jürgen Sarnowsky. Aldershot, 1999. 206. o.

³⁸ *Fejér* CD IV/1. k., 465–467. o., *Theiner* I. k., 206. o.; ÁUO II. k., 205–206. o.; *Cartulaire*. №. 2477.

³⁹ A kiváltság jelentőségéről: *Alan Forey*: Military orders and secular warfare in the twelfth and thirteenth centuries. *Viator*, 24. (1993.) 85. o.; *Anthony Luttrell*: The Hospitaller Province of Almania to 1428. (A továbbiakban: *Luttrell* 1995.) In: *Ritterorden und Region, Ordines militares – Colloquia Torunensia Historica*, VIII. Ed.: *Zenon Hubert Nowak*. Toruń, 1995. 29. o.; *Uő*: *The Military Orders: Further Definitions*. *Sacra Militia*, 1. (2000.) 10–11. o.; A búcsú kiterjesztése a johannitákra, nem pedig a mongolok ellen harcolókra, szokatlan. Ez utóbbit IX. Gergely már 1241 júliusában (*Theiner* I. k., 183. o.) megtette, s ezt IV. Ince 1243 nyarán újra megerősítette. Vö.: *Jackson*: i. m. 349., 352. o., *Sweeney*: i. m. 438. o.

⁴⁰ „...familie vestre ac omnibus aliis, qui vobiscum signo crucis assumpto in Ungariam contra Tartarorum processerint feritatem, illam indulgentiam idemque privilegium elargimur, que transeuntibus in terre sancte subsidium in generali concilio sunt concessa...”

⁴¹ Ld. erről *Pósán László*: A német lovagrend. Debrecen, 1996. 21–43. o.

ténetírás rendszerint adományként emlegeti a király tettét, az aktus valójában sokkal inkább tekinthető szerződésnek vagy koncesszióknak, amely világosan rögzítette a lovagrend katonai – újfent szokatlan – kötelezettségeit, sőt, a király a jövedelmek egy részét is fenntartotta magának. Sajátos eleme a megállapodásnak, hogy a király a rendnek adta Scardona városát a dalmát partokon, hogy a johanniták tengeri közlekedését elősegítse. Ennek nyomasztó szükségére talán éppen 1241–42-ben a Tengeremelléken ébredhetett rá akár maga Rembald, akár a magyar király. A cserébe vállalt kötelezettségek egy része is szokatlannak tűnik: a pogányok és egyéb szakadárok általi támadások visszaverésére felállítandó 100 páncélosból álló kontingens még érthető, de a keresztények ellen támadó csapatokról már sokkal furcsábban hangzanak, különösen is, hogy az 50 fegyverest Pozsonyban, Mosonban, Sopronban, Vasváron és Újváron kellett volna állomásoztatni. B. Szabó János úgy értelmezte, hogy IV. Béla johannitákat hívott be, vagyis nem az itt állomásozó csapatokat helyezték volna át. Számunkra azonban úgy tűnik, hogy a szerződésben *stricto sensu* nem johannita lovagokról volt szó, hanem a johanniták által kiállítandó, toborzandó csapatokról. A Szentföldön kifejezetten elterjedt szokás volt helyiekből toborozni a könnyűlovasságot, akiket rendszerint turkopoloknak neveztek. Johannita zászló alatt, rendi irányításnak engedelmességgel harcoltak és sokkal könnyebben lehetett őket pótolni, mint a teljes értékű rendtagokat (*professi*). Ezt erősíti az a részlet is, hogy a szerződés értelmében a felállítandó csapatokról a király tartozott gondoskodni és nem a rend. Mindazonáltal meglehetősen furcsa és a rend alapvető céljaival ellenkezett volna a hitsorsosaik ellen való hadakozás. Ugyanakkor az ötlet nem példa nélküli, hiszen hasonló szerződést kötött Anjou Károly a provençe-i johannitákkal 1262-ben, amikor Forcalquier grófja lett. Megállapodásuk értelmében háború idején a rend 40 lovagot és 100 gyalogos katonát tartozott kiállítani a gróf költségén.⁴²

Még manapság is vitatott valamelyest, hogy a lovagok egyáltalán birtokba vették-e a felkínált területet. Kétegyesnek adott hangot nemrég Vásáry István is, aki szóvá tette, hogy nincs kézzelfogható információnk arról, a lovagok egyáltalán elfoglalták-e a szerződésben emlegetett birtokokat.⁴³ Ugyanakkor azt is felemlíti, hogy a kontraktus eredeti szövege nem maradt ránk, azt csak az 1250-es pápai megerősítésből⁴⁴ ismerjük. Megítélésünk szerint ugyanakkor részben az átírás ténye valószínűsíti, hogy a szerződés, legalábbis részben, teljesült. Továbbá az 1247 júniusában készült szerződés már a lovagok beiktatásának előkészületeiről beszél, az évjelzet nélküli (1247–1250) november levél királyi többese pedig úgy fogalmaz, hogy a lovagok egy részét „*iam collocavimus*”. Inentől kezdve azonban nem ismeretes, mi lett a megállapodásban foglaltak sorsa. Nem tudjuk, mikor és miért hagytak fel a lovagok a terület benépesítésével, minthogy azt is csak találgathatjuk, hogy belpolitikai avagy szentföldi történések állnak-e a megállapodás meghiúsulásának hátterében. Pesty Frigyes 1255-re teszi Pous szörényi báni hivatalának kezdetét,⁴⁵ de ő is a tatár-levél 1254-es datálásából indul ki, ugyanakkor utal arra,

---

⁴² Selwood: i. m. 109. o.

⁴³ Vásáry István: Cumans and Tatars: Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365. Cambridge, 2005. 146–147. o.

⁴⁴ Fejér CD IV/2. k., 75–76. o.; Theiner I. k., 208–211. o.; Jakó Zsigmond: Erdélyi okmánytár. Codex diplomaticus Transsylvaniae 1023–1359. I–III. k. Budapest, 1997–2008. I. k. 195. o.

⁴⁵ Pesty Frigyes: A szörényi bánság és Szörény vármegye története. I–III. k. Budapest, 1877–1878, I. k. 249–250. o.

hogy a kamarai levéltár *Liber dignitariorum*a már 1249 és 1252 között is bánként említette. Reiszig sem állt elő elfogadható magyarázattal és Pesty álláspontját is meglehetősen sután kritizálta.⁴⁶

Bizonyos, hogy a johanniták magyarázat nélkül hátrahagyták a Szörénységet és évekig nem hallunk katonai szerepvállalásukról a Kárpát-medencében. Az utolsó Árpád-kori hír is meglehetősen közvetett. Néhány évvel a Latin Császárság összeomlását követően, II. Balduin katonai segítséget kért a magyar–szlavón perjeltől 1267-ben az impérium visszaállításának katonai támogatására, de nincs nyoma annak, hogy Pons de Fay(n) magyar csapatokat küldött vagy állomásoztatott volna *in frontaria Grece*.⁴⁷

Az Árpád-ház kihalását követő trónviszály, valamint a megerősödő tartományúri hatalom bizonyosan nem volt kedvező a johanniták hazai tevékenységéhez. Helyzetüket, megítélésüket ráadásul tovább ronthatta a Szentföld elvesztése, illetve – ennek bizonyos értelemben vett következménye – a templomosok letartóztatása a kontinens számos részén. Vélhetően több érv is szólt amellett, hogy kimaradjanak a hazai politikai küzdelmekből, de erre nem mindig volt lehetőségük. Már VIII. Bonifác állásfoglalásra készítette őket, midőn felszólította a hazai johannitákat (is), hogy a cseh Vencellel szemben az Anjou trónkövetelőt támogassák.⁴⁸ A felhívás feltehetően nem a katonai segítségnyújtásra vonatkozott, még ha közismert is, hogy a pápák nem zárkoztak el ilyesfajta segítség igénybevitelétől, ha politikai ellenfeleikről volt szó.⁴⁹ Kétségtelen azonban, hogy az 1312-es – Károly Róbert hatalmának konszolidációjában fontos szerepet játszó – rozgonyi csatában *cruciferek* is feltűnnek,⁵⁰ így a johanniták szerepét ismét elemeznünk kell. Természetesen némi magyarázat után, hogy a *crucifer* kifejezésnek mi köze van Szent János lovagjaihoz. A latin kereszténység tőlünk nyugatabbra fekvő részein keletkezett forrásokban a lovagrendek tagjait *frater hospitalis*, illetve *miles Templiként* emlegetik és nem *crucifernek*, azaz keresztesnek nevezik. Joggal, hiszen az előbbieket nem tehettek keresztes esküt, jóllehet időnként keresztes irányítás alatt harcoltak a Szentföldön és rendi habitusukon valóban keresztet viseltek. Közép-Európában (magyar, cseh, lengyel területeken) azonban gyakran a *crucifer* címkével illették a johannitákat, templomosokat, valamint a német lovagrend *brudereit*, de időnként még az antonitákat és a Szt. Lélek-rend tagjait is. Minthogy a templomosok rendjét a vienne-i zsinaton a pápa feloszlatta, 1312-ben a *crucifer* kifejezés magyar kontextusban a johannitákra vagy a stefanitákra vonatkozatható. A rozgonyi csata történetét önállóan is feldolgozó Kristó Gyula johanni-

---

⁴⁶ Reiszig: i. m. I. k., 67. o.

⁴⁷ Cartulaire. №. 3252.; Alan Forey: The Military Orders and Holy wars against Christians in the thirteenth century. *English Historical Review*, 104. (1989.) 3. o.; Luttrell 1995. 29. o.; *Uő*: The Hospitallers in Hungary before 1418: Problems and Sources. (A továbbiakban: Luttrell 2001.) In: The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity Ed.: Zsolt Hunyadi and József Laszlovszky. Budapest, 2001. 272. o.

⁴⁸ Theimer I. k., 401–402. o.; Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia, I–XXXI. Szerk.: Kristó Gyula – Almási Tibor. Budapest–Szeged, 1990–2010. (A továbbiakban: AOKI.) I. k., 220. o.

⁴⁹ Ld. Norman Housley: The Italian Crusades. The Papal–Angevin alliance and the Crusades against Christian lay powers, 1254–1343. Oxford, 1982.

⁵⁰ „...Gurke sub vexillo regis vexillarius existens occisus est: rex sub vexillo cruciferorum pugnavit...” *Johannes de Thurocz*: Chronica Hungarorum. I. k. Textus. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series nova, VII. k.) Szerk.: Kristó Gyula, Galántai Erzsébet. Budapest, 1985. 117. fejt.

tákként azonosította az emlegetett keresztéseket,⁵¹ bár az Anjou-kor hadtörténetét feldolgozó munkájában a kifejezés szó szerinti fordítását adta, de később johannitákként azonosította őket.⁵² Ellenérveket nehezen tudunk megfogalmazni az azonosítás ellen, jóllehet két okunk lehet a bizonytalanságra. Egyrészt a stefániták, vagy általuk kiállított kontingensre is vonatkozhatott a kifejezés, másrészt, ha valóban Szt. János lovagjai segítették Károly Róbertet, akkor a magyar uralkodó meglehetősen hamar hálátlannak bizonyult. Nincs nyoma a forrásokban, hogy Anjou-uralkodónk rögvest végrehajtotta volna az V. Kelemen 1312-es *Ad providam* bullájában foglaltakat, azaz a templomosok lefoglalt vagyonát nem sietett átadni a johannitáknak. Az első kézzelfogható bizonyíték 1328-ból való, amikor Vrána, az egykori templomos székhely már bizonyosan johannita kezelésben volt. De akadtak olyan templomos preceptoriumok is, amelyek csak az 1340-es években kerültek át a felosztást elkerülő János-lovagokhoz. Ezzel persze Károly Róbert nem volt egyedül Európában, de vélelmezhető, hogy a kézzelfogható katonai segítséget a pápai rendelkezés mielőbbi végrehajtásával hálálta volna meg. A jó viszony feltételezése ellen szól az is, hogy 1317–1318-ban I. Károly a beuthen-i Mieszkót, Boleszló – a későbbi esztergomi érsek – fivérére szerette volna a magyar–szlávón perjeli méltóságba juttatni a rend, illetve XXII. János pápa jelöltjével, az itáliai Filippo de Gragnanával szemben.⁵³ A Gragnana-klán ekkor már kifejezetten befolyásosnak számított, némelyikük pápai szolgálatban is állt,⁵⁴ így – az uralkodóval sógorságba is került – Mieszkó utóbb beérte a nyitrai, majd a veszprémi püspökséggel. De éppen a konszolidációs harcok, illetve a „szlávóniai háború” irányítja rá a figyelmet a johanniták katonai „kényszerű” katonai szerepvállalására. Bár Károly Róbert 1322–23-ra többé-kevésbé megszilárdította hatalmát a délvidéken, a kedélyek nem csillapodtak minden tekintetben. 1328-ban – vagy valamivel ezt megelőzően – a horvátok (*crohati*) megostromolták Vránát és súlyos károkat okoztak a johannitáknak. Az alapvetően itáliaiakból álló helyőrség csak világiak segítségével tudta visszaverni a támadást.⁵⁵

Miközben a János-lovagok XIV. századi militáns tevékenységét vizsgáljuk, a magyar–szlávón perjelségben, talán hasznos lenne egy pillanatra kitekinteni az európai politika színpadára is. Az 1310-re Ródosz szigetét elfoglaló és ott hosszú távra berendezkedő lovagrend hitetlenek elleni küzdelme az 1320-as évekre szemmel láthatóan alábbhagyott.⁵⁶ 1334-ben tapasztalható újabb fellendülés, melynek egyik kézzelfogható eleme

⁵¹ „Maga Csák nembeli Györke királyi zászlótartó is elesett. Ebben a szorongatott helyzetben jött a király segítségére a johanniták csapata, akiknek zászlaja alatt folytatta Károly Róbert a küzdelmet.” *Kristó Gyula: A rozgonyi csata.* Budapest, 1978. 80., 84. o.; *Uő.: A rozgonyi csata.* In: *Korai Magyar Történelmi Lexikon*, 9–14. század. Szerk.: *Kristó Gyula, Engel Pál, Makk Ferenc.* Budapest, 1994. 582. o.; *Uő.: I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1322).* *Századok*, 137. (2003.) 306. o.

⁵² „...Kassa polgárai vagy a kereszties (johannita) lovagok...” – kiemelés tőlem. *Kristó Gyula: Az Anjou-kor háborúi.* Budapest, 1988. (A továbbiakban: *Kristó 1988.*) 37–38. o.

⁵³ *Registres de Jean. XXII. Lettres communes analysées d’après les registres dits d’Avignon et du Vatican.* Dir. *Guillaume Mollat, G. de Lesquen.* Paris, 1904–1920. №. 6549. Lásd még *Borchardt: i. m.* 225. o.

⁵⁴ Legutóbb erről ld. *Hunyadi Zsolt: Gragnana lignage.* In: *Prier et combattre. Dictionnaire européen des ordres militaires au Moyen-Âge.* Dir. *Nicole Bériou, Philippe Josserand.* Paris, 2009. 397–398. o.

⁵⁵ *Fejér CD VIII/3. k.* 341–343. o.; *AOKI XII. k.*, 146. o.

⁵⁶ Feltehetően részben ezzel hozható összefüggésbe a Képes Krónika 195. fejezetében megrajzolt kritikus kép is. Lásd erről: *Wendy R. Childs* (ed.): *Vita Edwardi Secundi: The Life of Edward the Second.* Cambridge, 2005. 80. o.; *Sophia Menache: Clement V.* New York, 2002. 279–305. o. Az adatra, illetve a vonatkozó irodalomra Veszprémi László hívta fel a figyelmemet, amelyért ezúton is köszönetemet fejezem ki.

az újjáéledő kereszties mozgalomban való aktív szerepvállalás volt. Ez egyfajta fordulópontnak is tekinthető a johanniták történetében,⁵⁷ de úgy tűnik, erről egy ideig sem a pápai Kúriát, sem pedig a közvéleményt nem tudták meggyőzni, legalábbis a reakciók erről tanúskodnak. A XIV. század első harmadára teljesen eltűntek mind a királyi, mind pedig a magánadományok.⁵⁸ De már az uralkodói kiváltságok is csak elvétve támogatták a rend gazdasági tevékenységét. A pápai elégedetlenséget pedig világosan jelezte VI. Kelemen 1342-es fenyegetése, amelyben a johanniták értésére adta, hogy amennyiben nem támogatják a törökök ellen indított kereszties hadjáratot, a templomosok sorsára jutnak és egy újonnan alapított lovagrenddel fogja leváltani őket.⁵⁹

A török elleni harcra való felszólítás a magyar–szlavón perjelségben állomásozó johannitákat is bizonyosan elérte, de a trónon ekkor már I. Lajos ült. Jóllehet az új király szintén az Anjou-dinasztia tagja volt, számos tekintetben új politikai irányelveket vallott apjához képest, és ez több ponton kihatott a johanniták hazai katonai szerepvállalására, különösen is a Velencéhez fűződő mindenkori magyar viszonyt illetően. Ennek első nyomai éppen a kereszties hadjáratra való készülődés közben érhetők tetten. 1345 júliusában a magyar perjel, a provence-i Pierre Cornuti, megszerezte a velencei tanács engedélyét, hogy evezőket szerezzen be *apud Jadram*, és ezeket a városállamtól bérelt hajókon elküldje a johannita nagymesternek, feltehetően Ródoszra.⁶⁰ Mire azonban a tranzakciót végrehajtották volna, Lajos és Velence között fegyveres konfliktussá fajult a dalmát tengerpart, különösen a Zára fölötti kontroll gyakorlásának kérdése. Részben talán a johanniták érintettsége miatt meglehetősen sajátságos helyzet alakult ki. A Zaráért folytatott első küzdelem (1345–1346) során a velenceiek meg voltak győződve, hogy a magyar–szlavón rendtartomány jórészt itáliaiakból álló vezérkara az ő oldalukon áll. Ebbéli meggyőződésüket erősíthette a tény, hogy a magyar rendtartomány, a velenceihez hasonlóan az itáliai nyelv (*lingua*) részét képezte.⁶¹ A vélelmezett jó kapcsolat akkor romlott érzékelhetően, amikor a Velence által támogatott (III.) Mladen Subić, aki 1343-ban velencei polgárságot is kapott,⁶² megostromolta Vránát 1345 telén. Még akkor is elmondható ez, ha a velenceiek számára csak december közepén vált nyilvánvalóvá, hogy Vrána tulajdonképpen a velük jó viszonyt ápoló johanniták birtokában volt, miután a várat övező várost (*burgum*) Mladen serege kifosztotta, fölégette (*concremarunt*) és a

---

⁵⁷ Anthony Luttrell: The Hospitallers of Rhodes: Prospectives, Problems, Possibilities. In: Die Geistlichen Ritterorden Europas. (Vorträge und Forschungen, 26.) Ed.: Josef Fleckenstein, Manfred Hellmann. Sigmaringen, 1980. 244. o.

⁵⁸ A lengyel helyzetről ld. Maria Starnawska: Crusade Orders on Polish Lands during the Middle Ages. Adaptation in a Peripheral Environment. *Quaestiones Medii Aevi Novae*, 2. (1997.) 124–125., 137. o.; *Uő*: Między Jerozolimą a Łukowem. *Zakony kryżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*. Warszawa, 1999. 70. o.

⁵⁹ Anthony Luttrell: The Hospitallers at Rhodes, 1306–1421. In: A History of the Crusades. Ed.: Kenneth M. Setton. Madison, 1975. 294. o.; Luttrell: The Hospitallers of Rhodes, i. m. 244. o.; Helen Nicholson: The Knights Hospitaller. Woodbridge, 2001, 52. o.

⁶⁰ Diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Acta extera Andegavensia, I–III. k. Szerk.: Wenzel Gusztáv. Budapest, 1874–1876. (A továbbiakban: Wenzel: Acta extera.) II. k., 75–76. o.

⁶¹ Vő.: Hunyadi Zsolt: Hospitaller Officials of Foreign Origin in the Hungarian–Slavonian Priory: thirteenth–fourteenth century. (A továbbiakban: Hunyadi 2006.) In: International Mobility in the Military Orders (Twelfth to Fifteenth centuries): Travelling on Christ’s Business. Ed. Helen J. Nicholson, Jochen Burgtorf. Cardiff, 2006. 145. o.

⁶² Wenzel: Acta extera, II. k., 34–35. o.

helyőrség egy részét megölte.⁶³ Nem ismeretes, hogy a perjel, Pierre Cornuti vagy a tartományi alperjel, a Perugia-i Giovanni Latini védte-e Vránát, ám bizonyosan elpártoltak egy időre Velencétől a történetek után. Időközben Velence ostrom alatt tartotta Zárát, de Lajos csak 1346 tavaszán indította el seregét,⁶⁴ mert még előző ősszel András herceg mérenyület áldozata lett Nápolyban. A város felmentése azonban nem sikerült, mert a nyár elején egy meglehetősen váratlan és kellemetlen vereséget volt kénytelen elszenvedni. A csorbát mihamarabb ki akarta köszörülni, de úgy tűnt, a nápolyi helyzet rendezése elsőbbséget élvezett.

Miután a diplomáciai megoldás egyre valószínűtlenebbnek tűnt, a magyar király 1347 novemberében elindult Nápoly ellen. Bár nincs nyoma, hogy magyarországi johanniták részt vettek volna a hadjáratban, Szt. János lovagjai mégis belekeveredtek az eseményekbe. Erre látszik utalni, hogy VI. Kelemen pápa 1347. december 1-jén utasította Giovanni Rivarát, római és pisa-i johannita perjelt, hogy a Szicíliai Királyság ellen felvonuló magyar királyt és seregét semmivel ne támogassák és hogy akaratának érvényt szerezzen, pápai legátust is kinevezett.⁶⁵ Fellépése általános intézkedésnek tűnt, de vajon a területileg érintett többi perjelt miért nem szólította fel? A válasz feltehetően abban keresendő, hogy a magyar–szlavón perjelség a rómaival és a pisaival állt a legszorosabb kapcsolatban. A Gragnanak perjelsége (1315–1329) idején jött szokásba, hogy a magyar–szlavón, velencei, római, illetve pisai perjeli méltóság némelyikét ugyanaz a személy viselte,⁶⁶ és feltehető, hogy ez nem ment feledésbe az 1340-es évekre sem. Ez pedig kiegészült azzal a gyakorlati ténnyel, hogy a perjelek nem voltak rezidensek Magyarországon, hanem egy-háromévente vizitáltak a perjelséget, a fennmaradó időszakban elsősorban Itáliában tartózkodtak és helytartókon (*locumtenens*), illetve alperjeleken (*viceprior*) keresztül igazgatták tartományukat. Ennek tükrében nem zárható ki, hogy a pápa attól tartott, Lajos a johannitákat is felhasználja tervei megvalósításához. Félelme nem volt teljesen alaptalan. Pierre Cornuti 1347 szeptemberében még Magyarországon tartózkodott,⁶⁷ de ezt követően már csak közvetett információink vannak perjeli tevékenységéről. Február elején Vránán állított ki oklevelet officialisa és írnoka,⁶⁸ mely szerint Pierre még hivatalban volt, de három héttel később⁶⁹ már csak az alperjel, Baudon Cornuti tevékenységéről hallunk és elődje többé nem tűnik fel ebben a méltóságban. Baudon viszont kifejezetten fontos szerepet játszott, ugyanis ebben a március 2-án kelt levélben⁷⁰ alsólendvai Miklós szlavón bánt értesítette a velenceiek dalmáciai hadi készülődéseiről. Kifejezetten jól értesültnek tűnt, hiszen Lajos néhány héttel korábbi délitáliei hadmozdulatairól is információkkal bírt. Arról azonban mintha nem lenne tudomása, hogy – talán a pápai felszólítás következményeként – a johanniták nem kellő tá-

⁶³ *Wenzel*: Acta extera, II. k., 124–125. o.

⁶⁴ *Kristó* 1988. 97–115. o.

⁶⁵ ASV 141, fol. 153^r–154^r; Df.291 877.; AOKl XXXVII. k., 560–561. o.

⁶⁶ *Hunyadi*: i. m. 2010. 75–81. o.

⁶⁷ *Fejér* CD IX/1. k., 515–518. o.; AOKl XXXI. k., 429. o.

⁶⁸ *Smičiklas* XI. k., 438–441. o.

⁶⁹ *Smičiklas* XI. k., 444–445. Teleki család okmánytára I. k., 84–87. o.; *Jakó*: i. m. III. k., 175. o.

⁷⁰ „...Veneti die noctuque non cessant civitatem Jadre fortificare et munire” *Smičiklas* XI. k., 444–45. o.; A római szent birodalmi széki Teleki család oklevéltára. I–II. k. Szerk.: *Barabás Samu*. Budapest, 1895. I. k., 84–87. o.

mogatást nyújtottak Lajosnak, ezért a király itáliai vonulása során vagy letette a magyar–szlávón perjelt, vagy az időközben megüresedő perjeli méltóságot önkényesen töltötte be, egy viselt dolgai miatt már ekkor rossz hírű zsoldossal, Montreal du Bar-ral (Montreal d’Albarno) Itáliában használt rendi nevén Frà Morialéval (Morreale).⁷¹

Montreal du Bar provençe-i származású johannita lovag volt, akinek karrierje 1333-ban kezdődött, feltehetően nagybátyja, Isnard d’Albarno támogatásával, aki pedig Capua johannita perjele volt.⁷² A rend nagymestere 1335-ben nevezte ki a capuai perjelségben található Santa Eufemia preceptorává tíz évre, amelynek élén 1344-ben újra megerősítette a rendi vezetés. Az újabb tíz év szolgálati időt azonban nem töltötte ki, mert 1346-ban Lajos közelében tünt fel Aversában. Feltehetően a magyar király zsoldjába szegődött, és ez rendi esküjének súlyos megszegését jelentette. Talán ezért is „helyezték át” 1347-ben St. Gilles perjelségébe,⁷³ de a jelek szerint az intézkedés nem érte el a célját, mert 1348 tavaszán VI. Kelemen pápa már pártütőként követelte elfogását és a Kúriának való átadását.⁷⁴ Feltehetően 1348 és 1350 között du Bar a rendi habitusát is levetette, jöllehet, magyar perjeli „címe” erre az időszakra tehető. Bizonyos ugyanakkor, hogy 1349-re két társával, Urslingen-i Wernerrel és Landau-i Konráddal a kor legnagyobb zsoldoseregét hozták létre, amely Meletónál legyőzte a nápolyi hadat.⁷⁵ A győzelem után a németek északnak indultak, du Bar azonban délen maradt, és Lajos Capua, illetve Aversa védelmével bízta meg.

Nem ismeretes, hogy a magyar király pontosan mikor fogadta bizalmába, az sem, mikor nevezte ki perjellé; annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy 1348 és 1350 között a magyar–szlávón rendtartomány vezetőjeként lépett fel, a perjelség pecsétjét magához vette, sőt, a rend levéltárának egy részét is magával vitte.⁷⁶ Tette ezt annak ellenére, hogy 1348 októberétől már Baudon Cornuti viselte a „hivatalos” perjeli címet,⁷⁷ aki ebbéli minőségében az 1350. évi, Vránában celebrált tartományi káptalant elnökölte először.⁷⁸ Bár a két perjel egy ideig párhuzamosan tevékenykedett, 1352-re du Bar jobb belátásra tért: először a johannitáktól, majd 1353 őszén a pápától is bocsánatot nyert.⁷⁹ 1353-ban Baudon

---

⁷¹ *Reiszig*: i. m. I. k., 100–112. o.; Ld. *Miskolczi István*: Magyar–olasz összeköttetések az Anjouk korában. Magyar–nápolyi kapcsolatok. Budapest, 1937. 250., 252. o.; Cf. *Leone Gessi*: Fra Moriale. *Rivista del Sovrano Ordine Militare di Malta*, 2 (1938.) 3. sz. 13–23. o.; *Bárány Attila*: The Communion of English and Hungarian Mercenaries. In: *The First Millennium of Hungary in Europe*. Szerk.: *Papp Klára, Barta János*. Debrecen, 2002. 129. o.

⁷² Archives of the Order of St. John, National Library of Malta, Valletta (a továbbiakban: AOM) 10., №. 80.; AOM 16, №. 33.

⁷³ AOM 317, fol. 205^r. Több provençe-i származású rendtagot is St. Gilles perjelségébe rendelt a nagymester, ugyanakkor a szintén provençe-i Francois Furonit a magyar perjelségbe küldte 1348 márciusában, hogy a földjeinek számító Cornutik „megrendszabályozzák”. *Hunyadi* 2008. 55., 83., 311–312. o.

⁷⁴ *Mark Dupuy*: The Master’s Hand and the Secular Arm: Property and Discipline in the Hospital of St. John in the Fourteenth Century. In: *Crusaders, condottieri, and cannon*. Ed.: *Donald J. Kagay*. Leiden–Boston, 2003. 330. o.

⁷⁵ *Michael Mallett*: Mercenaries and their Masters: Warfare in Renaissance Italy. London, 1974. 33. o. Mallett azt is megjegyzi, hogy bár a Firenzével kötött szerződés a *gran compagnia* 273 vezetőjét említi, a részletekből az sejlik ki, hogy a tényleges vezér du Bar volt. Uo. 34. o.

⁷⁶ Magyar Országos Levéltár, Collectio Antemohacsiana, Diplomatikai Levéltár (A továbbiakban: DL) 106 124, DL.106 664.; *Fejér* CD IX/2. k. 228–229. o.

⁷⁷ DL.106 127, DL.106 134.; *Fejér* CD IX/7. k. 153. o.

⁷⁸ *Smičiklas* XI. k., 566–567. o.

⁷⁹ *Dupuy*: i. m. 330–331. o.

Lajos színe előtt visszakövetelte az elvitt rendi javakat,⁸⁰ aki a kérést 1354-ben továbbította VI. Ince pápa felé. A lépés valódi motivációja az volt, hogy az időközben római politikai cselszövésbe keveredő Morialét Cola di Rienzi augusztus végén lefejeztette.⁸¹ Nem ismeretes, hogy Lajos, vagy a szintén du Bar hagyatékáért folyamodó Johanna járt-e sikerrel, azonban bizonyos, hogy Baudon Cornuti még 1353-ban új perjeli pecsétet vésetett.⁸²

A fentiek mindazonáltal meglehetősen marginális szerepet játszhattak a dalmát tengerpart kérdésének néhány évvel későbbi rendezésében, jóllehet, a johanniták mindkét oldalon képviseltették magukat. Az 1358 februárjában megkötött zárai békében elsőként Baudon Cornuti jelent meg és tett esküt a magyar király oldalán február 18-án Zárában,⁸³ majd egy héttel később a velencei Szent Márk székesegyházban Leonardo de Tibertis, a velencei johannita perjel járt el hasonlóképpen a magyar király követéinek jelenlétében.⁸⁴ Talán a rend perjelségei között is helyreállt a béke, amelynek akár jele is lehetett, hogy néhány hónappal később már velencei kereskedőkre bízta a rend nagymestere a magyar–szlavón rendtartomány éves adóinak (*responsio*) beszédését.⁸⁵

A johanniták alapvető feladata természetesen továbbra is a keresztény hit ellenségeivel szemben való fellépés volt, és erre a Balkánon több lehetőség is kínálkozott. Lajos törökellenes politikájának áttekintése messze túlfeszítené e rövid áttekintés kereteit, ezért annak csak néhány elemét villantjuk fel. A magyar uralkodó külpolitikájának első másfél évtizedében nem volt napirenden a török kérdés. Ha a hitetlenek elleni harc napirendre került, az elsősorban a pogány litvánok elleni küzdelmet jelentette. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy Lajos XIV. század második felére kivívott „címei” – *rex bellator, athleta domini, zelator fidei christianae* – jórészt az északi harcokat követően alakultak ki, amelyben a király seregei mellett a Német Lovagrend csapatai és nem a johanniták jutottak szerephez. Az 1360-as években Lajos első törökellenes lépései sem számoltak a johanniták aktív részvételével. Leginkább azért nem, mert a király elsősorban egy, a Balkánon kialakítandó szövetséges–vazallusi rendszer kialakítását vette tervbe, egy magyar fennhatóság alatt tartott ütközőzóna létrehozásával. Rendre kiújul a vita: vajon már az eredeti elgondolással gond volt, vagy annak kivitelezése nem sikerült a tervnek megfelelően?⁸⁶ Nyugati történészek időről időre megvádolják Lajost, hogy kétszínű politikát folytatott a kereszties hadjáratok égisze alatt: a törökellenes harcokra szánt pénzügyi támogatást saját balkáni hatalmának kiépítésére fordította, miközben azt a látszatot keltette, hogy a bogumil eretnekeket akarja kifüstölni a félszigetről.⁸⁷ VI. Kelemtől XI. Ger-

⁸⁰ DI.106 124, DI.106 664.; *Fejér* CD IX/2. k. 228–229. o.

⁸¹ *Armand Jamme*: Montréal du Bar, in *Prier et combattre*, i. m. 630. o.

⁸² Alsó-Szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék). *Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum (Comitatum Dubicza, Orbász et Szana) 1244–1718*. Szerk.: *Thallóczy Lajos, Horváth Sándor*. Budapest, 1912. 43–47. o.; *Smičiklas* XII. k., 159–161. o.

⁸³ *Wenzel*: *Acta extera*, II. k., 501–504. o.

⁸⁴ *Uo.*, 513–518. o.

⁸⁵ 1358. augusztus 20. AOM 316, fol. 228^r.

⁸⁶ *Szakály Ferenc*: A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526). In: *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*. Szerk.: *Rúzsás Lajos, Szakály Ferenc*. Budapest, 1986. 15. o.; *Bárány Attila*: Magyarország és a kései kereszties hadjáratok. In: *Magyarország és a kereszties háborúk*. Szerk.: *Laszlovszky József, Majorossy Judit, Zsengellér József*. Gödöllő–Máriabesnyő, 2006. 141–145. o.

⁸⁷ *Norman Housley*: King Louis the Great of Hungary and the Crusades, 1342–1382. *The Slavonic and East European Review*, 62. (1984.) 207–208. o.

gelyig a pápák hol nyomásgyakorlással, hol pedig anyagi támogatással (vagy annak ígéretével)⁸⁸ próbálták rávenni Lajost, hogy egy *passagium generalén* való részvétellel álljon a keresztes mozgalom élére. Különösen XI. Gergely próbálta megnyerni a magyar királyt terveinek az 1370-es évek elején. Ehelyett Lajos újfent Velence ellen fordult, sőt, a pápával is komoly nézeteltérése támadt a johannita magyar–szlavón perjeli szék betöltése kapcsán, jóllehet 1373-ban Baudon Cornuti még hivatalban volt.⁸⁹ De bizonyára nem ez volt az egyetlen diplomáciai probléma, amely megakadályozta Lajost abban, hogy aktívan is részt vegyen a törökellenes harcokban. A pápa lassan belátta, hogy a Lajos-vezette szárazföldi akció sosem fog elindulni, ezért más lehetséges vezetők után kezdett nézni. A johanniták továbbra is anyagi problémáik mögé próbáltak bújni – mint 1359 óta többször is –, de Gergely megelegette a kibúvókat. 1373 februárjában egy, a rend egészére kiterjedő vizsgálatot rendelt el,⁹⁰ amelynek fontos célja volt, hogy kiderítse, a rend mely erőforrásai mobilizálhatók. Ugyan csak néhány perjeség vizsgálati anyaga maradt fenn,⁹¹ de az bizonyos, hogy a rend hirtelen talált pénzt a kincstárában, hogy a pápa által szorgalmazott vállalkozásban részt vegyen. Ennek ismeretében a pápa 1374-ben johannita követeket küldött Konstantinápolyba a hadjárat előkészítésére. Gergely ugyanakkor nem mondott le arról teljesen, hogy Lajos szárazföldön támadja meg a törököt és a kétfrontos támadással szorítsák vissza Orhan népét Kisásziába. Erről tárgyalandó, a Konstantinápolyba menesztett johannita követek egyikét, Hesso von Schlegel-holtzot, Rottweil és Freiburg-im-Breisgau preceptorát Magyarországra küldte a következő év őszén.⁹² A helyzet pikantériája, hogy a fent említett, a magyar–szlavón perjel személyét illető nézetletérésben éppen a másik konstantinápolyi követ, a provençai Bertrand Flotte volt érintett, így módon a Lajossal tervezett tárgyalásokon eleve diplomácia hátrányból indult volna. Mindenesetre 1375 legvégén felgyorsult a keresztes vállalkozás szervezése és úgy tűnt, hogy a tervezett akcióban a pápa meghatározó szerepet szánt a magyar–szlavón perjelségben állomásozó johannitáknak is. Feltehetően novemberben⁹³ a johanniták egy nagygyűlést – formálisan nem generális káptalant – tartottak Avignonban, ahol 500 johannita lovag kiállítását határozták el a közelgő hadjáratához. Feltehetően erre alapozva Gergely néhány héttel később egy körülbelül 400 fős, lovagokból álló kontingens kiállítását rendelte el⁹⁴ – az egy ideig Avignonban *persona non*

⁸⁸ Pl. *Theiner* I. k., 658., 697–698. o.

⁸⁹ *Hunyadi*: i. m. 2010. 70. o.

⁹⁰ Archivio Segreto Vaticano, Instrumenta Miscellanea 5851, fol. 2, *Jean Glénisson*: L'Enquête pontificale de 1373 sur les Possessions des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem. *Bibliothèque de l'École des chartes*, 129. (1971.) 106–107. o.

⁹¹ *Vaclav Novotný*: Inquisitio domorum hospitalis S. Johannis Hierosolimitani per Pragensem archidioecesim: facta anno 1373. Prága, 1900.; *Marie-Françoise Parnaudeau*: L'Ordre de L'Hôpital de Saint Jean de Jerusalem dans le Diocese Angevin en 1373. Mémoire de maîtrise, Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nantes, 1972. (Kézirat mikrofilmen.); *Anne-Marie Legras*: L'Enquête pontificale de 1373 sur l'Ordre des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem. Paris, 1987. Ld. Anthony Luttrell előszavát: Papauté et Hôpital: l'enquête de 1373, *ibid.*, 3–42. o. *Robert Favreau*: L'enquête pontificale de 1373 sur l'ordre de l'Hôpital dans le grand prieuré d'Aquitaine. *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 164. (2006.) 2. sz. 447–538. o.

⁹² *Anthony Luttrell*: Gregory XI and the Turks: 1370–1378. (A továbbiakban: *Luttrell* 1980.) *Orientalia Christiana Periodica*, 46. (1980.) 408. o.

⁹³ Az idézéseket október 15-én keltezték. *Biblioteca Apostolica Vaticana*, Reg. Vat. 267, fol. 64^{r-v}. Vö.: *Luttrell* 1980. 409. o.

⁹⁴ *Theiner* II. k., 155–156. o.; *Joseph Delaville Le Roulx*: Les Hospitaliers à Rhodes jusqu'à la Mort de Philibert Naillac: 1310–1421. Paris, 1913., reprint: London, 1974. 188. o.

gratának tekintett – Juan Fernández de Herediának, aki ekkor a rend tengeren inneni részeinek nagypreceptora volt. Azért véljük, hogy elsősorban a novemberi johannita gyűlés megajánlására alapozott a pápa, mert az 1373-as vizsgálat egyik fontos eredménye éppen azt igazolta, hogy 1375-ben a johanniták képtelenek voltak ekkora hadat kiállítani, vagyis az egyházfői elvárás irreális volt. Erre meglehetően hamar rádöbbsentek a hadjárat szervezői is, bár alapvetően nem a létszám, hanem az anyagi eszközök hiánya volt kiáltó. A pápa feltehetően rájött, hogy a johanniták befizetéseit kezelő firenzei bankháznakál, mindenekelőtt az Alberti Antichinél,⁹⁵ a rendnek nincsenek kintlévőségei. Sokkal inkább adósságokkal küzdött. Ezért a rend vezetésével egyetértésben felmérték, mekkora rendi vagyont szükséges pénzzé tenni a hadjárat finanszírozásához. Több mint 200 000 aranyforint értékű elidegenítést hagyott jóvá a pápa a rend perjelségeiben, de – talán a diplomáciai nézeteltérésnek köszönhetően – a magyar–szlavón perjelség birtokait nem tervezték világiak kezére juttatni mégoly nemes cél érdekében sem, mint a hitetlenek elleni harc. A pápa bizalmatlanságát jól tükrözi, hogy a befolyó összegek kapcsán 1376-ban szigorúan meghagyta a johannitáknak, hogy a pénznek a kontinensen kell maradnia és nem küldhetik Ródoszra, mint az egyéb rendi befizetéseiket.⁹⁶ A vállalkozás azonban ismét elmaradt.⁹⁷ A török veszély pedig lassan, de biztosan növekedett. Bár a Kúria több évtizede tisztában volt a közeledő oszmán fenyegetés súlyával, az 1371-es črnomeni kudarc tette egyértelművé, hogy az új ellenség – a mamelukoktól eltérően – Európát is akarja.⁹⁸ 1378-tól kezdődően azonban a pápaság legnagyobb problémája nem a törökveszély volt, hanem a nagy egyházszakadás, amely megosztotta egész Európát és néhány év alatt kettészakította a johanniták több perjelségét is.

Nem zárható ki, hogy a Magyarországon állomásozó johanniták kisebb csapatokban csatlakoztak valamelyik *passagium*hoz. Panyiti Jakab nemrég felfedezett ródoszi levele bizonyítja, hogy magyarok is szolgáltak I. Péter ciprusi király seregében Antalya 1361-es ostrománál.⁹⁹ Minthogy Jakab levele Magyarországról érkezett híreket is említ, elképzelhető, hogy mások is tartózkodtak Ródoszon. Jakab johannita rendtagságát¹⁰⁰ meglehetősen valószínűtlennek tartjuk, de elképzelhető, hogy keresztesként érkezett a szigetre – és akkor nem lehetett johannita –, vagy esetleg pápai vagy johannita zsoldosként csatlakozott a keresztesekhez. Ha a rend tagjaként érkezett volna Ródoszra, akkor feltehetően nem a *borgoban*, azaz a városban kapott volna szállást, hanem a rend számára elkülönített ún. *collachiumban*,¹⁰¹ ahol a XIV. század közepén már a magyar perjelnek is volt *hospitiuma*,¹⁰² amelyben vélhetően a magyar–szlavón perjelségből érkezett lovagok is

⁹⁵ AOM 320, fol. 50^v–51^r. Kiadása: *Hunyadi*: i. m. 2010. 323–324. o.

⁹⁶ *Luttrell* 1995. 301. o. Ld. még *Hunyadi Zsolt*: Adalékok a johannita magyar-szlavón (vránai) perjelségre kirótt rendi adók kérdéséhez. (*Acta Universitatis Szegediensis*.) *Acta historica*, 116. (2002.) 31–47. o.

⁹⁷ *Anthony Luttrell*: Intrigue, Schism, and Violence among the Hospitallers of Rhodes: 1377–1384. *Speculum*, 41. (1966.) 35. o.; *Luttrell* 1980. 408. o.

⁹⁸ *Anthony Luttrell*: Latin responses to Ottoman expansion before 1389. In: *The Ottoman Emirate (1300–1389)*. Ed.: *Elizabeth Zachariadou*. Rethymnon, 1993. 126. o.

⁹⁹ *Engel Pál*: A török–magyar küzdelmek legrégebbi fejezete? (Egy magyar lovag levele Rodoszról 1361-ből). In: *Szomszédaink között Kelet-Európában*. Emlékkönyv Niederhauser Emil 70. születésnapjára. Szerk.: *Glatz Ferenc*. Budapest, 1993. 33–40. o.

¹⁰⁰ *Engel*: i. m. 36–37. o., illetve *Bárány*: i. m. 145. o.

¹⁰¹ A XIV. századi johannita központ szerkezetéhez ld. *Anthony Luttrell*: *The Town of Rhodes, 1306–1356*. Rhodes, 2003. (A továbbiakban: *Luttrell* 2003.) 78–85. o.

¹⁰² Az ispotály léte 1351-től igazolható: *Hunyadi*: i. m. 2010. 313. o. Vö.: *Luttrell* 2003. 115., 249. o.

szállást vehettek. Szinte kínálja magát a következtetés, hogy a Reiszig Ede szerint több évet Ródoszon töltő Baudon Cornuti is ott állomásozott. A rend monográfusa szerint a Ródoszra távozott Baudonról 1364 júliusában hallunk utoljára a hazai forrásokban és csak 1370 elején érkezett vissza a magyar királyságba.¹⁰³ Hosszasan kutattunk a hivatkozott, de jelzet és kiadási adatok nélküli 1364. július 24-iki oklevél után, hasztalan. Vélhetően Reiszig összekeverte egy másik oklevéllel, ugyanis két bekezdéssel később megadta Lajos királynak a pécsi káptalanhoz írt, szintén július 24-i mandátumának lelőhelyét,¹⁰⁴ amelyben valóban szerepel a magyar–szlavón perjel. Minthogy a rend központi levéltárában sincs nyoma Baudon tartós ródoszi tartózkodásának, így vélhetően Reiszig egy kissé kontaminált és „összeolvasta” azt Pór Antal információival az Alexandria ellen készülő keresztes hadakról.¹⁰⁵ Ebbéli meggyőződésünket erősítik az általunk fellelt egyéb okleveles források is. Ezek szerint Baudon 1365 februárjában a rend dubicai házában tartózkodott, ahol – perjelként és dubicai ispánként – a dubicai pálos kolostor népeit mentette fel a pálosok Otok birtoka után fizetendő *marturina* és egyéb adók fizetése alól.¹⁰⁶ 1367 májusában pedig Szlavóniában tartózkodott, amit egy Pakrácon kiadott oklevele tanúsít.¹⁰⁷ Kétségtelen, hogy azonosíthatók hiátusok¹⁰⁸ Baudon perjeli tevékenységében, de ez nagyjából megfelel az elődje, Pierre Cornuti által folytatott, a XIV. század első felében kialakított gyakorlatnak, amikor a perjel hasonló gyakorisággal vizitálta tartományát.¹⁰⁹ A perjel távollétének számos oka lehetett és a rendelkezésünkre álló források nem erősítik meg, hogy Baudon a Reiszig által vélelmezett okok miatt maradt volna távol rendtartományától.

Végül egy bizonyos Barraxius de Barrax nevét kell említenünk, ha a Magyarországon állomásozó johanniták militáns tevékenységét vizsgáljuk. A feltehetően provençe-i származású¹¹⁰ Barraxius 1392-ben a rend vezetőségéhez *ancianitas*ért folyamodott,¹¹¹ vagyis olyan előjogokért, amelyet a rend szolgálatában eltöltött legalább 20 évvel lehetett megszerezni.¹¹² Az oklevél szerint Barraxius követte Raymond de Beaumondot (de Bello-

¹⁰³ *Reiszig*: i. m. I. k., 116–117. o.

¹⁰⁴ *Fejér* CD IX/3. k. 390–391. o.

¹⁰⁵ *Pór Antal*: Nagy Lajos, 1326–1382. Budapest, 1892. 385. o.

¹⁰⁶ *Alsó-Szlavónia*, 82–83. o.

¹⁰⁷ DL.8617.; *Fejér* CD IX/2. k. 624. o.; *Smičiklas* XII. k., 414. o. Reiszig vélhetően azért nem vette figyelembe az adatot, mert Fejér, illetve őt követve Smičiklas is 1357-es évszámot szerepeltet.

¹⁰⁸ 1361 júniusa és 1365 februárja, valamint 1367 májusa és 1371 decembere között. Reiszig ugyan 1370 első felére teszi a perjel visszatértét, amit – sajátosan – egy 1370. november 8-iki (Df.258 485) oklevélre alapoz, de a számos kihagyással készült XVIII. századi másolat feltehetően az 1371. december 12-iki (DL.5976) Vránán celebrált tartományi káptalanon került kiállításra. Ld. *Hunyadi Zsolt*: Prediálisok, haszonbérlok: johannita birtokgazdálkodás a 13–14. században. In *Medievisztikai tanulmányok. A IV. Medievisztikai PhD-konferencia előadásai*. Szerk.: *Marton Szabolcs, Teiszler Éva*. Szeged, 2005. 55. o.

¹⁰⁹ 1336 decembere: Bela – 1339 decembere: Csurgó – 1340 májusa: Vrána – 1344 augusztusa: Pakrác – 1345 áprilisa: (Somogy)Senta – 1347 szeptembere: Buda. A vonatkozó forrásokat ld. *Hunyadi*: i. m. 2010. 83. o.

¹¹⁰ Vö.: *Benoit Beaucage*: Visites générales des commanderies de l’Ordre des Hospitaliers dépendantes du Grand Prieuré de Saint-Gilles: 1338. Aix-en-Provence, 1982. 200. o.

¹¹¹ AOM 325, fol. 61^v–62^r.

¹¹² Vö. *Pierre Bonneaud*: La règle de l’ancianitas dans l’ordre de l’Hôpital, le prieuré de Catalogne et la Castellania de Amposta aux XIVe et XVe siècles. In: *The Hospitallers, the Mediterranean and Europe*. Ed.: *Karl Borchardt, Nikolas Jaspert, Helen J. Nicholson*. Aldershot, 2007. 221–232. o.

monte) nemcsak a magyar perjelségbe, hanem *etiam partes alias cismarinas se contulerit in eis residens*. Raymond eredetileg csurgói és újudvari preceptor (1366–1375), illetve Lajos kegyeltje volt, majd a pápa valamint a johannita nagymester jelöltjének ellenében 1374 szeptemberében elnyerte a magyar–szlavón perjeli méltóságot és viselte azt 1381-ig, majd 1384-ben újra egy rövid ideig.¹¹³ Vélhetően a perjeli méltóság megszerzése után nem sokkal elhagyta a tartományt és annak ügyeit honfitársára, Arnold de Beaumont-ra bízta, aki 1374 és 1378 között viselte az alperjeli méltóságot. Vagyis elképzelhető, hogy a magyar–szlavón perjel Barraxiusszal mégiscsak útra kelt a pápa és a rend vezetése által szervezett hadjáratra, amely kontingens végül, 1378-ban az ostromlott Vomitza felmentésére indult.¹¹⁴ Vissza azonban sosem tért, mert az egyházszakadás és a helyi viszonyok egy ambiciózus helyi johannita felemelkedését készítették elő Palizsnai János személyében, aki elbitorolta tőle a tartomány vezetését. Palizsnai már 1379 tavaszán perjelnek címezte magát,¹¹⁵ jóllehet Raymond 1381-ig¹¹⁶ viselte ugyanezt a címet és a nagymesteri megerősítésre is éveket kellett várnia. A törökellenes küzdelem azonban hosszú időre lekerült a magyarországi johanniták képzeletbeli napirendjéről.

---

¹¹³ Hunyadi 2006. 146–147. o.

¹¹⁴ Bárány: i. m. 146. o.

¹¹⁵ Dl.7550.

¹¹⁶ Df.258 488.; Delaville Le Roulx: Les Hospitaliers, i. m. 198. o.; Luttrell 1995. 275. o.

Zsolt Hunyadi

‘...CONTRA DEI ADVERSARIOS ET HOSTES CRUCIS CHRISTL...’

Military Activity of the Knights of Saint John in Hungary in the 13–14th Centuries

Summary

The paper gives a brief survey of the militarization process of the Order of St. John, a society originally formed for hospitaller purposes; then examines the military roles of those members of the order who settled and stationed in the Kingdom of Hungary. Firstly, the author gives arguments of the Hungarian prior’s minor role in András II’s crusade, although during his stay at the Holy Land the Hungarian king got in direct contact with the general staff of the order. The order was not much more active during the Tatar devastation; unlike the Knights Templar, there is no sign of them taking part in armed fights, while they certainly supported the king’s escape and homecoming. Béla IV might have been motivated by this fact when he trusted the defence of the Banate of Severin on the knights. His decision was supported by the pope, too, who gave his consent to a peculiar kind of absolution. The militant role of the order became palpable in the 14th century: supposedly they did not fight at Rozgony (1312), but they got involved in the ‘Slavonian War’. They also had a role in Lajos I’s conflict with Venice, as well as in his actions against Naples; as a result of which the king violated the autonomy of the order ever frequently. Barraxius de Barrax’s example from 1392 proves that from time to time the Hungarian Knights of St. John served their order overseas, too, but sources say that during this particular period, apart from the order’s taxes, they did not send large contingents to support the fight against the heathens.

Zsolt Hunyadi

«...CONTRA DEI ADVERSARIOS ET HOSTES CRUCIS CHRISTL...»

L’activité militaire des Johannites dans la Hongrie des 13e et 14e siècles

Résumé

L’étude examine brièvement la militarisation de l’Ordre des Johannites, qui fut à l’origine un ordre hospitalier, avant de traiter le rôle à caractère militaire de ses membres installés sur le territoire du Royaume de Hongrie. Pour commencer, l’auteur argumente pour démontrer que le prieuré hongrois ne joua qu’un rôle de moindre importance dans la croisade d’András II, même si le roi hongrois avait pris directement contact avec l’état-major de l’Ordre lors de son séjour sur la Terre sainte. A l’époque de l’invasion mongole, l’ordre de chevaliers ne fut pas plus actif non plus, aucune source ne témoigne de sa participation à la lutte armée contrairement aux Templiers. Néanmoins, il est certain qu’il apporta son aide au moment de la fuite et du retour du roi en Hongrie. C’est probablement pour cela que Béla IV confia la défense de la région de Szörénység aux chevaliers et ce, avec le soutien du pape qui autorisa une absolution particulière. Au 14e siècle, le rôle militaire de l’Ordre devint évident : A Rozgony (1312) les chevaliers n’auraient pas encore participé aux combats, mais ils intervinrent dans la «guerre de Slavonie». Ils jouèrent aussi un rôle dans le conflit qui opposa Louis 1er à Venise et à Naples et, de ce fait, le roi portait atteinte à l’indépendance de l’Ordre de plus en plus souvent. Le cas de Barraxius de Barrax en 1392 montre que les Johannites de Hongrie servirent parfois leur Ordre de l’autre côté de la Mer Méditerranée, mais d’après les sources, le contingent envoyé, en plus des contributions de l’Ordre, pour soutenir la lutte contre les mécréants ne fut pas important dans la période examinée.

Zsolt Hunyadi

„...CONTRA DEI ADVERSARIOS ET HOSTES CRUCIS CHRISTI...“

Die militärische Tätigkeit der Johanniter im 13-14. Jahrhundert in Ungarn

Resümee

Die Studie gibt zuerst einen kurzen Überblick über die Militarisierung des ursprünglich als Hospitalgremium gegründeten Johanniterordens und untersucht anschließend die militärische Rolle der Mitglieder des Ordens, die sich im Königreich Ungarn niedergelassen und hier stationiert waren. Zunächst argumentiert der Verfasser für die geringe Rolle des ungarischen Priorats im Kreuzzug von Andreas II., obgleich der ungarische König im Laufe seines Aufenthalts im Heiligen Land auch mit dem Generalstab des Ordens in direkten Kontakt gekommen ist. Zur Zeit des Mongolensturms ist eine aktivere Rolle des Ritterordens kaum zu verzeichnen – entgegen den Tempelern existiert keine Spur von einer Teilnahme an den bewaffneten Kämpfen. Zugleich ist jedoch sicher, dass sie bei der Flucht bzw. Heimkehr des Königs eine Unterstützung boten. Dies motivierte Béla IV. wohl dazu, die Ritter mit der Verteidigung des Banats von Severin zu beauftragen, wobei er auch vom Papst mit der Genehmigung der besonderen Absolution unterstützt wurde. Im 14. Jahrhundert wurde die militante Rolle des Ordens handfest: Bei Rozgony (Roschowitz, 1312) kämpften sie wohl nicht, waren jedoch in den „slawonischen Krieg“ verwickelt. Sie spielten ebenfalls eine Rolle beim Konflikt von Ludwig I. mit Venedig bzw. bei seinem Auftreten gegen Neapel. Als Folge verletzte der König immer öfter die Autonomie des Ordens. Der Fall von Barraxius de Barrax aus dem Jahre 1392 ist ein gutes Beispiel dafür, dass die ungarischen Johanniter zeitweise auch in Übersee ihrem Orden dienten. Den Quellen zufolge schickten sie jedoch in der untersuchten Zeitspanne über die ständischen Steuern hinaus keine bedeutenderen Kontingente zur Unterstützung des Kampfes gegen die Ungläubigen.

Жольт Хуньяди

„... CONTRA DEI ADVERSARIOS ET HOSTES CRUCIS CHRISTI...“

Военные действия йоханнитов в Венгрии в XIII–XIV веке

Резюме

Статья дает краткий обзор милитаризации ордена йоханнитов, первоначально возникшего как ишпотаийское формирование. Затем более тщательно анализирует военного характера действия его членов, поселившихся и находившихся на территории Венгерского Королевства. Прежде всего автор приводит доводы в защиту незначительной роли, которую сыграл венгерский приор в крестовом военном походе короля Андрея II. хотя венгерский король в ходе своего пребывания на святой земле находился в непосредственной связи и с генеральным штабом ордена. Едва ли можно было бы наблюдать более активные действия рыцарского ордена в период татарского нашествия, в противоположность церковникам нет следа их более активного участия в вооруженной борьбе, в то же время достоверно известно, что они оказывали содействие во время бегства короля и его возвращения на родину. Можно предполагать, что это побудило короля Белу IV поручить защиту Сёрени рыцарям, и в этом его поддерживал и папа, разрешив ему своеобразное прощение грехов. В XIV веке милитантская роль ордена стала более ощутимой: у местечка Розгонь (1312 год) они предположительно не воевали, однако вступались в „славонскую войну“. Также играли определенную роль в конфликте короля Людовика I с Венецией, в военном выступлении против Неаполя, вследствие чего король все более часто нарушал автономию ордена. Случай Барраксиуса де Барракс (Baraxius de Barax) в 1392 году является наглядным примером того, что отечественные йоханниты служили своему ордену и в Заморских краях, но, как свидетельствуют источники, в исследуемый период кроме орденских налогов более серьезный контингент они не посылали для борьбы с неверными.